

NORBERT MENDECKI

CZY Iz 11, 11—12 POWSTAŁ POD WPLYWEM DEUTEROIZAJASZA?

Iz 11, 11—16 — zamknięta jednostka tematyczna — nie stanowi kontynuacji myślowej w. 1—9.¹ W. 10 jest tzw. „korektą Izajaszowego oczekiwania” (w. 1—9).² Przepowiednia prorocka w w. 11—16 dzieli się według treści na cztery części: w. 11—12 mówią o zebraniu rozproszonego narodu, w. 13 o „zazdrości” pomiędzy Efraimem a Judą, w. 14 o potędze wyzwolonego narodu. W. 15—16 sięgają ponownie do tematu nowego wyjścia z w. 11—12. Perykopa 11, 11—16 nie stanowi jedności. Obietnica zebrania rozproszonych w w. 11 została uzupełniona o listę narodów. To przypuszczenie wypływa z faktu, że w w. 15—16, traktujących ten sam temat, mowa jest tylko o Mezopotamii i Egipcie. Najprawdopodobniej tekst ten w początkowej fazie wymieniał tylko Asyrię.³ Ponieważ w. 16b wymienia Egipt, z którego dokonało się pierwsze wyjście, można przypuszczać, że to pociągnęło „małe uzupełnienie” w w. 11 o słówko „Egipt”.⁴ Ostatni ślad redakcji stanowią słowa: „i z wysp na morzu”, których nie posiada Septuaginta. Przepowiednia prorocka w w. 11—16 powiązana jest z Izajaszowym prorocstwem. Wspólnota żydowska okresu niewoli babilońskiej i okresu późniejszego usiłowała przystosować Izajaszowe prorocstwo (w. 1—9) do warunków współczesnych. Owocem owej „akomodacji” są w. 11—16.⁵

Niniejsza analiza (*motivgeschichtliche Untersuchung*) ogranicza się do w. 11—12. Tekst ten brzmi następująco:

¹ C. Schedl, *Rufer des Heils in heilloser Zeit. Der Prophet Jesajah. Kapitel 1—12 logotechnisch und bibeltheologisch erklärt*, Paderborn 1973, 342; H. Wildberger, *Jesaja, I. Jesaja 1—12*, Neukirchen—Vluyn 1972, 465.

² Por. H. Wildberger, *Jesaja*, dz. cyt., 458; także C. Schedl, *Rufer des Heils in heilloser Zeit...*, dz. cyt., 339.

³ H. Wildberger, *Jesaja*, dz. cyt., 465.

⁴ H. Wildberger, *Jesaja*, dz. cyt., 465.

⁵ C. Schedl, *Rufer des Heils in heilloser Zeit...*, dz. cyt., 342, 351.

- w. 11 Owego dnia to się stanie:
 Pan⁶ podniesie znowu rękę,⁷
 aby wykupić Resztę swego ludu,
 która ocaleje, z Asyrii i z Egiptu,
 z Patros i z Kusz,
 z Elamu i Szinear, z Chamat
 i z wysp na morzu.⁸
- w. 12 Podniesie znak dla narodów
 i zgromadzi wygnańców Izraela;
 pozbiera rozproszonych z Judy
 z czterech stron świata.

Wyrażenie „podnieść rękę” pochodzi z dziedziny prawniczej.⁹ Podniesienie ręki albo rąk w kierunku Boga w niebie było gestem przysięgi,¹⁰ stosowanym nawet, w antropomorficznym ujęciu, przez samego Jahwe.¹¹

Pan podnosi rękę, aby wykupić Resztę swego ludu. Znaczenie czasownika *qana* jest sporne.¹² Brak jest jednoznacznego tłumaczenia, zwłaszcza w tekstach, gdzie Jahwe jest podmiotem.¹³ O wykupieniu narodu przez Jahwe mówi tzw. pieśń dziękczynna Mojżesza w Wj 15, 1—18. W tekście tym stoi *qana* Q paralelnie do *ga'al* Q. Podobne znaczenie ma *qana* Q w Ps 74, 2, 54.¹⁴ Iz 43, 3 mówi o „sumie wykupu”, którą Jahwe płaci za Izraela. *Qana* Q w Ne 5, 8 użyte jest w sensie *pada* Q, gdyż chodzi tutaj o wykupienie niewolnika. W kręgu ostatniego znaczenia znajduje się czasownik *pada* Q.

Przedmiotem wykupu jest „Reszta swego ludu”. W Starym Testamencie, zwłaszcza we wcześniejszych tekstach, mowa jest o Reszcie w sensie groźby.¹⁵ Punktem zwrotnym był okres

⁶ Tekst masorecki ma *adonaj*. Inne hebrajskie manuskrypty mają często JHWH, H. Wildberger, *Jesaja*, dz. cyt., 463.

⁷ Chodzi tutaj raczej o *se'et* (wzniesić) a nie o *szenit* (po raz drugi), co wynika z Iz 49, 22 i inne, H. Wildberger, *Jesaja*, dz. cyt., 463.

⁸ „I z wysp na morzu” — brak w LXX.

⁹ A. S. Woude, *jād Hand*, w: THAT, t. 1, 667—674 szczeg. 670.

¹⁰ Por. dla przykładu Rdz 14, 22; Dn 12, 7 i inne, A. S. Woude, *jād Hand*, dz. cyt., 670.

¹¹ Por. dla przykładu Wj 6, 8; Pwt 32, 40; Ps 106, 26 i inne F. Stolz, *ns' aufheben, tragen*, w: THAT, t. 2, 109—117 szczeg. 111.

¹² W. H. Schmidt, *qnh erwerben*, w: THAT, t. 2, 650—659, szczeg. s. 654.

¹³ W. H. Schmidt, *qnh erwerben*, art. cyt., 654.

¹⁴ Ps 74 powstał ok. r. 520 przed Chr. Zawiera on późniejsze dodatki, H. J. Kraus, *Psalmen* (BKAT 15), Neukirchen—Vluyn^s 1978, 679.

¹⁵ Por. dla przykładu 1 Krl 19, 10. 14. 18; Am 5, 3; 9, 1 i inne,

niewoli babilońskiej Dopiero od czasów Deuteroizajasza¹⁶ przepowiada się zbawienie rozproszonej Reszcie. Iz 11, 11—12 bliski jest pod względem treści i terminologii Iz 49, 20—22. W obydwu tekstach Pan wyciąga rękę, stawia znak dla pogan i zbiera Resztę swego ludu.

Wypuk Reszty dokonuje się z różnych krajów. Przez Assur (Asyria) rozumie się obszar Babilonii, gdyż terminem tym oznaczono Babilon w Lb 24, 22. 24; 2 Krl 23, 29; Lm 5, 6; Ps 83, 9 i Persję w Ezd 6, 22; Ne 9, 32. Na obszarze Babilonii pozostała część Żydów aż do początku okresu perskiego.¹⁷ Także w Egipcie istniały żydowskie kolonie. To wynika z tekstu Jr 42—43, według którego wielu Żydów ratowało się ucieczką do Egiptu po zamordowaniu Godoliasza.¹⁸ Przy pierwszej katarakcie nilowej w Elefantynie osiedliła się w 6 w. przed Chr. żydowska kolonia wojskowa.¹⁹ O ich życiu dowiadujemy się z licznych aramejskich papirusów.²⁰ Elefantyna należy do Górnego Egiptu. Według Jr 44, 1. 13; Ez 29, 14 i 30, 14 Egipt Górny nazywano Patros,²¹ podczas gdy *mizrajim* oznaczało Egipt Dolny.²² Od drugiej katarakty Nilu począwszy aż do wyspy Sai rozciągała się Etiopia, nazwana w Starym Testamencie Kusz.²³ Źródła biblijne i pozabiblijne nic nie wspominają o tym, żeby tutaj mieszkali Żydzi. Być może, że jakieś grupy żydowskie osiedliły się na południe od Egiptu od czasu wyprawy Kambyzesa do Nubii (ok. r. 525 przed Chr.).²⁴

Elam rozpoczyna listę północnych krajów, widzianych od

H. Wildberger, *3r übrig sein*, w: THAT, t. 2 s. 844—855 szczeg. 850—852.

¹⁶ Chociaż Jr 23, 3 i Jr 31, 7 mówią o zbawieniu dla Reszty, obydwa teksty nie pochodzą od Jeremiasza, S. Böhmert, *Heimkehr und neuer Bund. Studien zu Jeremia 30—31* (GThA 5), Göttingen 1976, 37, 67.

¹⁷ J. Bright, *Geschichte Israels. Von den Anfängen bis zur Schwelle des Neuen Bundes* (KBANT), Düsseldorf 1966, 365—367.

¹⁸ Jedną z grup zabrala ze sobą proroka Jeremiasza, J. Bright, *Geschichte Israels...*, dz. cyt., 355—356.

¹⁹ W. Kornfeld, *Unbekanntes Diasporajudentum in Oberägypten im 5./4. Jh. v. Ch.*, w: Kairos NF 18 (1976) 55—59.

²⁰ P. Grelot, *Documents araméens d'Égypte (Lapo 5)*, Paris 1972 passim.

²¹ Por. *Patrusim* w Rdz 10, 14 i w 1 Krn 1, 12, J. Janssen, *Pathros*, w: H. Haag, *Bibel-Lexikon, Einsiedeln* 2 1968, 1324—2325 szczeg. 1325.

²² Por. J. Janssen, *Pathros*, art. cyt., 1324.

²³ Por. G. Lisowsky, *Konkordanz zum hebräischen Alten Testament nach dem von Paul Kahle besorgten Masoretischen Text. Unter verantwortlicher Mitwirkung von Leonhard Rost*, Stuttgart 2 1958, 1632.

²⁴ H. Wildberger, *Jesaja*, dz. cyt., 469.

strony Izraela. Elam był bezpośrednim sąsiadem Babilończyków.²⁵ Jr 25, 25 i Ez 32, 244 wymieniają Elam razem z innymi narodami, pośród których Izrael został rozproszony. Według Ezd 2, 7; 8, 7; 10, 2. 26; Ne 7, 12 i 12, 42 żyło w Jerozolimie pokolenie Elama, niewątpliwie nazwane zgodnie z nazwą kraju, z którego pochodzili.²⁶ Szinear jest w Dn 1, 2 archaiczną nazwą Babilonu.²⁷ W innych tekstach, jak w Rdz 10, 10; 11, 2; 14, 1. 9; Joz 7, 21 i Za 5, 11 Szinear oznacza raczej okręg Mezopotamii. Podobne znaczenie ma Szinear w naszym tekście,²⁸ będąc paralełą do Assur (Asyria). Obydwie nazwy zdradzają archaiczny styl redaktora Księgi Izajasza. Chamat nad Orontesem oznacza prawdopodobnie w naszym tekście obszar Syrii Środkowej.²⁹ Ostatnie wyrażenie „i z wysp na morzu” trudne jest do ustalenia. Czy chodzi tutaj o wyspy wschodniej części Morza Śródziemnego? Ponieważ wyrażenie „i z wysp na morzu” następuje po Chamat, przypuszczać możemy, że chodzi tutaj raczej o zachodnią część wybrzeża.³⁰ Przemawia za tym podobne oznaczenie w Iz 20, 6³¹ i w Iz 23, 2. 6.³² Podobna lista narodów, z których dokona się zbieranie przez Jahwe, występuje jeszcze w Za 10, 10. Tutaj mamy też obydwa kraje, Egipt i Assur (Asyrie).³³

Nie wyklucza się możliwości, że Deuteroizajaszowe przedstawienie zbierania dało impuls do powstania listy narodów w obydwu tekstach. Iz 43, 5—6 wymienia strony nieba, z których Jahwe zgromadzi rozproszonych. Iz 49, 12 mówi o północy i południu. Ów plan jest widoczny w naszej liście. Assur (Asyria), Elam, Szinear i Chamat oznaczają północ, Egipt, Patros i Kusz południe, „wyspy na morzu” zachód. Dlatego też możemy zgodzić się na pewien wpływ, jaki Deuteroizasz wywarł na powstanie listy narodów w Iz 11, 11.

W. 12 mówi o zbieraniu Żydów, którzy po drugim wyjściu

²⁵ E. Dhorme, *Elam, Elamites*, w: DBS, t. 2, 920—962.

²⁶ H. Wildberger, *Jesaja*, dz. cyt., 469.

²⁷ A. Lacoque, *Le livre de Daniel* (CAT 15), Neuchâtel 1976, 33.

²⁸ H. Wildberger, *Jesaja*, dz. cyt., 469.

²⁹ H. Wildberger, *Jesaja*, dz. cyt., 469.

³⁰ H. Wildberger, *Jesaja*, dz. cyt., 469.

³¹ „Mieszkańcy tego wybrzeża” = Filistyni, O. Kaiser, *Der Prophet Jesaja. Kapitel 13—39* (ATD 18), Göttingen 1976, 95.

³² Chodzi tutaj o Fenicjan, O. Kaiser, *Der Prophet Jesaja*, dz. cyt., 131—133.

³³ Początkowo Iz 11, 11 mówił tylko o Asyrii (Assur), później dołączono Egipt, a w ostatniej fazie redakcyjnej uzupełniono tekst o listę narodów. H. Wildberger, *Jesaja*, dz. cyt., 466.

dobrowolnie zostali w obcych krajach.³⁴ Wyrażenie „podnieść znak”³⁵ wzięte zostało z Iz 5, 26; 11, 10 a przede wszystkim z Iz 49, 22. W Iz 5, 26 przywołuje Pan obcy naród z daleka i posługuje się przy tym znakiem, aby zebrać ów naród przeciwko Izraelowi.³⁶ W Iz 11, 10 znak pozostaje postawiony dla pogan w przyszłym okresie zbawczym, aby znaleźli oni drogę do Jerozolimy.³⁷ W Iz 49, 22 stawia Pan znowu znak dla pogan (według C. Westermanna oznacza to początek walki przeciwko nim) w celu wyzwolenia Izraelitów z niewoli.³⁸ Podobną funkcję pełni znak w Iz 11, 12. Pan wznosi znak dla obcych narodów, ażeby nie przeszkadzali Izraelitom w drodze do ojczyzny. Dlatego też mówić możemy tutaj o pewnym zbliżeniu do Iz 49, 22.

Znak zostaje postawiony w celu zgromadzenia „wygnańców Izraela”. Formuła „wygnańcy Izraela” występuje w Iz 56, 8; Ne 1, 9 i Ps 147, 2. Można zgodzić się z Westermannem, który twierdzi, że formuła „ten, który gromadzi wygnańców Izraela” w okresie niewoli babilońskiej wchodzi w miejsce dawnej formuły „ten, który uratował cię z Egiptu”³⁹, a nawet zostaje ona przyjęta przez tradycję modlitewną wspólnoty żydowskiej okresu po niewoli babilońskiej (Ps 147, 2). Owa formuła może pochodzić zarówno od Tritoizajasza (Iz 56, 8), jak i od redaktora Pwt 30, 4⁴⁰, gdyż Ne 1, 9 i Ps 147, 2 pochodzą z okresu po niewoli babilońskiej.⁴¹ Nie wyklucza się też możliwości wpływu na ową formułę Ezechielowego obrazu rozproszonych owiec (Ez 34).⁴²

Autor obietnicy Iz 11, 11—12 posługuje się parą czasowników 'asaph Q — qabbatz Pi. Owa para znajduje się też w Ez 11, 17; Mi 2, 12; 4, 6. Mi 2, 12 i 4, 6 pochodzą z okresu po nie-

³⁴ J. Bright, *Geschichte Israels...*, dz. cyt., 355—356.

³⁵ Nes jest „sztandarem, który stawia się w celu oznaczenia miejsca, w którym ma się zebrać oddział wojskowy (por. Iz 11, 10. 12; 18, 3). Stawia się go na widocznym miejscu (Iz 13, 2; 30, 17), przede wszystkim zbierają się przy nim dowódcy wojskowi (Iz 31, 9)”, H. Wildberger, *Jesaja*, dz. cyt., 223.

³⁶ H. Wildberger, *Jesaja*, dz. cyt., 223.

³⁷ H. Wildberger, *Jesaja*, dz. cyt., 458—459.

³⁸ C. Westermann, *Das Buch Jesaja. Kapitel 40—66* (ATD 19), Göttingen 1970, 179.

³⁹ C. Westermann, *Das Buch Jesaja...*, dz. cyt., 252.

⁴⁰ N. Mendecki, *Die Sammlung des zerstreuten Volkes. Eine motivgeschichtliche Untersuchung anhand der Verben qbs PI und 'spt Q* (rozpr. dokt.), Wien 1980, 20.

⁴¹ H. J. Kraus, *Psalmen*, dz. cyt., 1136.

⁴² N. Mendecki, *Die Sammlung des zerstreuten Volkes...*, dz. cyt., 8.

woli babilońskiej.⁴³ Chociaż Ez 11, 17 jest dodatkiem do głównego tekstu, nie jest rzeczą wykluczoną, że ów dodatek został włączony przez Ezechiela do rozdziału 11.⁴⁴ Dlatego też można uważać parę czasowników 'asaph Q — qabbatz Pi za Ezechielową.

Paralelnie do „wygnańców Izraela” w w. 12 mamy wyrażenie „rozproszeni z Judy”. Czasownik *putz Ni* występuje często w Księdze Ezechiela.⁴⁵ W Księdze Izajasza mamy ów czasownik jedynie w naszym tekście. Ponadto zarówno w Księdze Ezechiela, jak i w naszym tekście *putz Ni* wiąże się ściśle z *qabbatz Pi*.⁴⁶ Juda — Królestwo Południowe występuje też między innymi⁴⁷ w Ez 21, 25; 27, 17; 37, 16; 48, 7, ale nigdzie u Deuteroizajasza. Dla Deuteroizajasza jest raczej typowa para „Izrael — Jakub”.⁴⁸ To przemawia za bliskością terminologii Księgi Ezechiela.

Zbieranie dokonuje się „z czterech stron świata”. To wyrażenie występuje oprócz naszego tekstu jeszcze w Ez 7, 2; Hi 37, 3; 38, 13. W tekstach tych nie ma jednak mowy o zbieraniu rozproszonych. Dlatego też możemy jedynie stwierdzić pewną zależność słowną; zwłaszcza Ez 7, 2 stoi blisko naszego tekstu, ponieważ także tutaj występuje liczba „cztery”. Zbieranie z krańców ziemi należy do terminologii Deuteroizajasza. W Iz 43, 6 Jahwe nakazuje czterem stronom świata, żeby nie utrudniały pochodzącego rozproszonego narodu do ojczyzny.⁴⁹ W proroczej wizji (Iz 49, 12) przedstawiony jest powrót rozproszonych „z Północy i z Zachodu i... z krainy Sinitów”.⁵⁰ Dlatego też pod względem treści należałoby zgodzić się na wpływ Deuteroizajasza. Językowo zaś autor obietnicy przejął wyrażenie „z czterech stron świata” od Ez 7, 2.

⁴³ Por. N. Mendeki, *Die Sammlung und der neue Exodus in Mich 2, 12—13*, Kairos 1—2 (1981) 96—99, szczeg. 98; tenże, *Autentyczność Mi 4, 6—7*, w: *Collectanea Theologica*, 52 (1982) fasc. II, 85—88 szczeg. 88.

⁴⁴ W. Zimmerli, *Ezechiel* (BKAT 13), Neukirchen—Vluyn 1969, 251.

⁴⁵ Ez 7x, Jr 3x, Iz 1x (nasz tekst), Rdz 1x, 2 Sm 1x, 1 Krl 1x, 2 Krl 1x, 2 Krn 1x, według G. Lisowsky, *Konkordanz zum hebräischen Alten Testament...*, dz. cyt., 1150.

⁴⁶ Por. Ez 20, 34, 41; 28, 25; 29, 13; 34, 12 i inne.

⁴⁷ Por. G. Lisowsky, *Konkordanz zum hebräischen Alten Testament...*, 1611.

⁴⁸ Por. Iz 40, 27; 41, 8, 14; 42, 24 i inne.

⁴⁹ Deuteroizajasz posługuje się słówkiem *qatze*.

⁵⁰ „Sevenim” — według tekstu Izajasza z Qumran, C. Westermann, *Das Buch Jesaja*, dz. cyt., 175.

Z powyższej analizy wynika, że autor Iz 11, 11 był pod wpływem Deuteroizajasza w przedstawieniu zebrania rozproszonego narodu. W związku z tym należy wymienić Iz 49, 20—22, gdyż tutaj, jak i w naszym tekście, zostaje postawiony znak dla obcych narodów. Od Deuteroizajasza przejął autor także pojęcie Reszty i wielkość procesu zbierania, wyrażoną w liście narodów.

Na w. 12 składają się różne tradycje. Od Tritoizajasza albo deuteronomicznego redaktora pochodzi wyrażenie „wygnańcy Izraela”, od Ezechiela para czasowników *'asaph Q — qabbatz Pi* oraz *putz Ni*, z oznaczeniem narodu „Juda”. Od Deuteroizajasza pochodziłoby jedynie wyrażenie „podnieść znak”. Wprawdzie wyrażenie „z czterech stron świata” wzięte jest z Księgi Ezechiela, treściowo jednak pozostaje ono w związku z nowiną Deuteroizajaszową.

Przedstawienie zbierania jest w tych wierszach niepowtarzalne. Naród stanowi, podobnie jak w Mi 2, 12; 4, 6—7, tylko małą Resztę rozproszoną po różnych krańcach ziemi. Jahwe wyciąga rękę, aby wykupić tę Resztę. Jednak zbieranie utrudniają obce narody, dlatego Pan stawia im znak, aby umożliwić owo zbieranie. Podobnie jak w Pwt 30, 3—4, tak i tutaj podkreśla się wielkość zgromadzenia, przy czym wylicza się narody, z których zbieranie ma się dokonać. Uniwersalność zgromadzenia wyraża zwłaszcza koniec zdania.

Ist Jes 11, 11—12 unter deuterojesajanischem Einfluss entstanden?

Zusammenfassung

Die durchgeführte motivgeschichtliche Untersuchung hat ergeben, daß der Verfasser von Jes 11, 11 in der Darstellung der Sammlung des zerstreuten Volkes unter deuterojesajanischem Einfluß stand. In diesem Zusammenhang ist besonders die Stelle Jes 49, 20—22 zu nennen, weil hier wie in unserem Text Jahwe ein Feldzeichen für die fremden Völker aufstellt. Von Deuterojesaja hat der Verfasser noch den Restgedanken und auch die Größe der Sammlung, die die Länderliste ausdrückt, übernommen.

V. 12 geht auf verschiedene Traditionen zurück. Von Tritojesaja oder vom deuteronomischen Redaktor könnte der Ausdruck „die Versprengten Israels”, von Ezechiel das Wortpaar *'asaph Q —*

qabbatz Pi, wie auch *putz* Ni mit der Bezeichnung des Volkes „Juda“, stammen. Von Deuterocesaja stammt lediglich „das Feldzeichen aufrichten“. Der Ausdruck „von den vier Säumen der Erde“ geht zwar wörtlich auf Ezechiel zurück, bleibt inhaltlich aber im Zusammenhang mit Deuterocesaja.

Die Schilderung der Sammlung in diesen Versen ist einmalig. Das Volk bildet wie in Mich 2, 12 und 4, 6—7 nur einen kleinen Rest, der sich in verschiedenen Ländern der Erde befindet. Jahwe streckt seine Hand aus, um diesen Rest loszukaufen. Da die Sammlung durch die fremden Völker erschwert wird, richtet Jahwe ein Feldzeichen auf, um diese Sammlung zu ermöglichen. Wie bereits in Dtn 30, 3—4 wird auch hier die Größe der Sammlung betont, indem Länder aufgezählt werden, aus denen sich die Sammlung vollzieht. Die Totalität der Sammlung bringt besonders prägnant die letzte Satzreihe zum Ausdruck.

N. Mendeki